

Nyt fra Sprognævnet

2007/1 marts

Indhold

Forord

- [Nye klæder](#)

Artikler

- [Dialekter i cyberspace](#)
- [Passer du på at holde tungen lige i munden?](#)

Spørgsmål og svar

- [Fager/favr](#)
  - [Gladelig eller gladeligt?](#)
  - [Snabelfløjte](#)
  - [Flertal af qivittoq?](#)
-

Nye klæder

Kære læser

Du sidder nu med en helt ny udgave af Nyt fra Sprognævnet. Bladet er blevet lidt større og har fået en anden grafisk udformning i overensstemmelse med andre publikationer og udsendelser fra Sprognævnet. Vi har prøvet at gøre det mere overskueligt og lettere tilgængeligt, og vi håber at du også bliver glad for ændringerne. Indholdsmæssigt vil vi fortsat holde den samme redaktionelle linje, dvs. en uddybende artikel eller to pr. blad og derudover aktuelle sproglige spørgsmål og svar.

Der kommer flere og flere sproglige resurser på internettet, og flere og flere mennesker har adgang til dem og glæde af at bruge dem. I dette nummer præsenterer Pia Quist og Gitte Gravengaard den nye hjemmeside om dialekter: www.dialekt.dk. I et kommende nummer skal vi høre om den nye portal for det danske sprog, www.sproget.dk, som har premiere til efteråret.

Der har været stor debat om det danske sprog i januar måned hvor Folketinget besluttede at nedsætte et udvalg der skal overveje fordele og ulemper ved at lave en dansk sproglov.

Sprognævnet har været meget aktiv i denne debat og har udarbejdet et notat med nævnets anbefalinger. Notatet kan ses på vores hjemmeside www.dsn.dk under meddelelser.

God læselyst!

Sabine Kirchmeier-Andersen

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Dialekter i cyberspace

Af Gitte Gravengaard og Pia Quist

Sprogforskning møder kommunikationsforskning, og ny hjemmeside om dialekter og sproglig variation opstår. Sådan foregik det i praksis da ideen til relanceringen af hjemmesiden www.dialekt.dk opstod for et lille år siden. dialekt.dk er en portal for formidling af forskning i dialekter og sproglig variation i Danmark. Hjemmesiden er tilknyttet Københavns Universitet og er skabt af sprogforskeren Pia Quist og kommunikationsforskeren Gitte Gravengaard.

dialekt.dk blev oprindeligt skabt af Gitte Gravengaard i 2001. Dengang var det et enmandsforetagende, men de mere end 20.000 besøgende på siden vidnede om at der var stor interesse for en hjemmeside der formidlede viden om dialekter. Derfor blev beslutningen om en egentlig relancering af hjemmesiden i universitetsregi truffet for et års tid siden. Fra at have været en beskeden hjemmeside blev dialekt.dk i løbet af et halvt år til en omfattende universitetsforankret vidensbase som kan bruges af sproginteresserede på alle niveauer.

I denne artikel vil vi beskrive hjemmesiden dialekt.dk og de overvejelser der ligger bag udviklingen af siden.

Forståelse og tolerance

Danskere har aldrig været gode til at give plads til dialekter og sproglig variation. Professor Erik Hansen udtrykte det engang på blændende vis på denne - ofte refererede - måde:

"Dialekter har i generationer været anset for komiske og primitive, man har hånet og parodieret de dialekttalende, man har nægtet dem adgang til radioen og gjort grin med de få politikere der har turdet holde ved deres dialekt, og i skolen har man behandlet dialekt og andet sprogligt lokalsprog på linje med dårligt sprog. Det er absolut ikke mærkeligt at mange har sørget for hurtigst muligt at skifte sprogdragt."

Det er ikke nyt for sprogforskere at danskere ikke er gode til at kapere dansk talt på en standardafvigende måde. Det viser gentagne undersøgelser foretaget de sidste 15-20 år. Det gælder dels med hensyn til at forstå dialekter og andre varianter af dansk, dels med hensyn til at tolerere og tage dialekttalende alvorligt.

Dovne ører

Den sproglige standardisering har betydet at mange af de traditionelle dialekter i dag er døde. Man kan stadig høre regionale forskelle, især udtalemæssige, men kun ganske få grammatiske og ordforrådsmæssige. Forskellene er så små at flere dialektforskere slet ikke vil tale om dialekter længere. Man kunne så tro at vi i takt med standardiseringen har lært os at rumme de få (udtale)forskelle der er tilbage. Men sådan er det ikke. Det synes som om vi i takt med at dansk er blevet mere og mere ensartet i hele landet, har lænet os tilbage og lukket ørerne. Fordi vi sjældent udsættes for varierende dansk, har vi fået "dovne ører".

De "dovne ører" har konsekvenser for en række forhold. Fx går de ud over vores ellers så lovpriste internordiske sprogforståelse. En undersøgelse af hvordan vi i Norden kommunikerer med hinanden, viser at danskere er de dårligste til at forstå deres naboer. Danskere er simpelthen dårligere til at forstå svensk og norsk end nordmænd og svenskere er til at forstå dansk. De danske unge i undersøgelsen er de mest tilbøjelige til at give op (og evt. skifte til engelsk) når de taler med en svensker eller nordmand. Det skyldes sandsynligvis at de danske unge ikke har et tilstrækkeligt "lytteberedskab" med sig. De har aldrig lært at - eller rettere de har aldrig været udsat for situationer hvor de skal - anstrenge sig for at forstå deres samtalepartner, og de har derfor ikke lært at bruge de sproglige strategier der skal til for at tilpasse sig en situation hvor taler og lytter har forskellige varianter af samme sprog.

De "dovne ører" gør også livet uforholdsmæssigt vanskeligere for udlændinge og nydanskere der ønsker at begå sig og blive taget alvorligt på dansk. Har man et andet modersmål og først lærer sig dansk som voksen, kan de dovne danske ører opleves som en mur af modvilje mod den talende. Mange der kommer til Danmark som unge eller voksne, lærer sig et godt og flydende dansk, men bibeholder en udtalerest, en accent, som kan henføres til modersmålet. I langt de fleste tilfælde kan accenten ikke ændres. Muligvis er udlændinge og nydanskere vanskeligere stillet end dialekttalende idet deres dansk kundskaber af mange ses som selve "lakmusprøven" på den indvandrede indstilling til Danmark og dansk. En kraftig accent opfattes som afvisning og modvilje mod danskere. Det er naturligvis urimeligt da faktum er at man ikke 'bare' kan beslutte sig for at tale rigsdansk. Spørg blot Henrik og Mary, Hassan og Mediha. Vi er nødt til at minde os selv om - igen og igen - at vi skal være glade for at mennesker der ikke lige er født her i landet, rent faktisk vælger at bruge dansk - og ikke engelsk.

Vi vil ikke bevare...

I forbindelse med lanceringen af dialekt.dk oplevede vi flere gange at blive misforstået. Vi mener ikke at vores vigtigste mål er at bevare de traditionelle dialekter. Det er i øvrigt også for sent hvis vi med traditionelle dialekter mener dem der registreres og behandles i landets to dialektordbogsprojekter, Ømålsordbogen og Jysk Ordbog. Man kan naturligvis godt glædes ved sproglig mangfoldighed, og man kan holde af at lytte til gamle danske dialekter. Men den sproglige mangfoldighed skal ikke bevares for sin egen skyld - men for alle sprogbrugeres skyld. Når vi med hjemmesiden vil rykke ved sprogbrugeres evne til at

forstå og tolerere sproglig variation, er det fordi vi har sproglig variation og vil vedblive at have det så længe vi taler dansk i dette land. Det har både menneskelige og kulturelle konsekvenser at danskere har afskrevet sig et "lytteransvar" i kommunikationen.

Indsats

Hvis vi skal gøre noget ved denne problematik, må der sættes ind på både institutionsniveau og individniveau. På hjemmesiden vil vi tilbyde indgange til en indsats på begge niveauer.

På institutionsniveau er det specielt i skolen og i medierne der bør gøres en indsats. Det burde høre med til god dannelse at kunne forstå svensk, norsk, dialekter og andre udgaver af dansk. Der er i folkeskolen og gymnasiet stor fokus på mundtlighed, men desværre udelukkende med fokus på udtryk, formidling og fremstilling. Eleverne lærer at præsentere sig selv eller et stofområde, men de lærer ikke hvordan man lytter. Der bør også undervises i at lytte og afkode, at forstå og tolerere. Vi håber at hjemmesiden vil blive brugt af lærere og elever når de skal arbejde med sprog i fx folkeskolen og gymnasiet.

Man kunne også forestille sig et mere sprogligt mangfoldigt medie billede. Danmarks Radio kunne eksempelvis benytte nyhedsoplæsere fra hele landet og lade være med at tekste dialekttalende. Det ville ikke alene have en væsentlig signalværdi - et signal der viser at vi burde kunne forstå - det ville også give os en mulighed for at høre forskellige slags dansk og dermed mulighed for at vænne os til det. Det ville tage brodden af forbløffelsen over at det dansk der kommer ud af munden på en taler, ikke lige er københavnsk.

Ud over et par meteorologer med lidt jysk intonation er det stort set kun i satireprogrammer og reklamer man møder jysk, bornholmsk, fynsk osv. Skal man portrættere en virkelig dumrian, sørger man for at udstyre denne med en forstillet sydfynsk accent.

Problemet er ikke så meget at dialekter bruges i satire og parodier. Problemet er at det er de eneste sammenhænge hvor vi i medierne møder andre former for dansk end det leverpostejfarvede rigsdanske.

Hjemmesiden giver også forslag til hvordan den enkelte selv kan gøre noget, på individniveau. For det første kan alle gøre sig deres lytteransvar bevidst. Vi har alle i konkrete samtalsituationer et personligt ansvar for at kommunikationen bliver vellykket. Det handler om dannelse og pli. Det er eksempelvis vigtigt at være bevidst om at man har sprogholdninger. Alle bør træne deres personlige "dialektøre": Åbn ørerne og gør en dyd ud af at være god til at lytte og forstå. Noget andet man også kan gøre, er - noget så banalt og festdræbende som - at undlade at grine af dialekter. Fjern det fjogede grin når du hører en jysk politiker eller en bornholmsk pædagog på tv. Vi bør også være glade og stolte når vi hører udlændinge tale dansk. Hjælp dem der forsøger at lære sig dansk, med at få gode kommunikationsoplevelser.

Formidling af viden er målet

Arbejdet med relanceringen af dialekt.dk blev gennemført på måder som kan sammenlignes med det man gør når man starter ny virksomhed. Vi brugte således meget tid

på at diskutere og fastlægge dialekt.dk's mission og vision, kerneværdierne for hjemmesiden, opnåelse af troværdighed og sidens målgrupper og stakeholdere. Først efter at have fastlagt disse overordnede målsætninger begyndte vi planlægningen af hjemmesidens konkrete indhold. I dette arbejde fungerede de overordnede målsætninger hele tiden som styrepinde for beslutningerne.

Det overordnede mål med dialekt.dk er at videregive og formidle viden om mennesker og sprog - og om hvordan mennesker bruger og varierer sprog - til folk uden for universitetet. Vores håb er at denne formidling af viden om sprog og sprogbrugere og den efterfølgende debat om emnet kan bidrage til at skabe en øget tolerance over for sproglig forskellighed i det danske sprogsamfund.

Derudover stræber vi efter at give hjemmesidens brugere ahaoplevelser ved at fortælle dem noget de ikke vidste i forvejen og ved at beskrive sammenhænge mellem mennesker og deres sprogbrug - mellem sprog og identitet - som brugerne måske ikke har tænkt over før. Derudover vil vi gerne animere til refleksion og stillingtagen blandt de mennesker som besøger hjemmesiden.

Vi vil ikke ...

Samtidig med at vi i opstartsfasen har brugt meget tid på at definere hvad vi vil med dialekt.dk, har vi også bevidst fastlagt hvad vi ikke vil signalere på hjemmesiden - hverken i vores tekster, billeder eller andre steder.

For det første vil vi ikke eksotisere dialekter. Dialekter er ikke mærkelige og underlige, men almindelige. De er hverdagens sprog fordi den sproglige forskellighed er et grundvilkår i det danske sprogsamfund. Derudover er det vigtigt for os at vise og forklare at det ikke kun er gamle mennesker i fx Nordjylland som taler dialekt.

Vi arbejder med en bred dialektdefinition, et bredt dialektbegreb, som bl.a. betyder at vi også inkluderer temaer som dansk med accent, multietnolekt, sprog og køn m.m. Hermed ønsker vi at understrege at sproglig variation findes overalt - og at det i høj grad angår alle sprogbrugere.

For det andet er vi bevidste om ikke at være normative eller levere forskrifter for hvordan talt dansk skal eller bør lyde. Hele pointen med hjemmesiden er netop at vise at det danske sprog tales meget forskelligt.

For det tredje forsøger vi at undgå at reproducere en forfaldsmyte om at "alt var bedre før i tiden". Det danske sprog har til alle tider været påvirket af andre sprog, og denne sproglige udvikling kan vi ikke - og ønsker vi heller ikke - at standse.

Hjemmesidens målgrupper

Helt overordnet henvender dialekt.dk sig til alle sproginteresserede i Danmark. Lige fra almindelige mennesker over folkeskoleelever til studerende på landets forskellige seminarier. Nedenfor er listet de konkrete målgrupper for dialekt.dk.

- Alle sproginteresserede i Danmark
- Elever i 7.-10. klasse samt folkeskolelærere generelt

- Elever og undervisere på gymnasiet/hf/htx
- Studerende og undervisere på lærerseminariet og pædagogseminariet
- Førsteårsstuderende på universitetet
- Journalister som har brug for viden om sprogforskning.

Hjemmesidens emner

Der var mange emner inden for sprogforskningen i dialekter og sproglig variation som vi gerne ville beskrive på dialekt.dk. Som tidligere nævnt arbejder vi med et meget bredt dialektbegreb, og derfor har vi fundet det relevant at beskæftige os med følgende emner på hjemmesiden:

- Dialekter, dialekttræk, definitioner af dialekter, dialekter i forhold til standarddansk.
- Sociolekter; herunder kronolekter m.m. (dvs. sproglig variation knyttet til socialgrupper eller alder)
- Etnolekter og multietnolekt (dvs. sproglig variation knyttet til etniske eller multietniske grupper)
- Dansk med accent
- Sprogholdninger
- Kodeskift
- Sproghistorie
- Sprog og køn
- Unges sprog

[Dialekt.dk](http://dialekt.dk) er bygget op på den måde at man altid først møder en generel, introducerende tekst om et givent emne. Det kræver ikke særlige forkundskaber at forstå denne tekst. Fra introteksten leder links videre til mere detaljerede tekster, som grundigt beskriver et eller flere fænomener. Nederst på alle sider findes forslag til litteratur til de brugere som ønsker at vide mere om et bestemt emne. Derudover har vi etableret en linkssamling som henviser til en række relevante, sproglaterede hjemmesider på internettet.

Lyd, video og blog på hjemmesiden

At bruge internettet til forskningsformidling giver mange spændende muligheder. På dialekt.dk har vi forsøgt at udnytte internettets potentiale til at skabe en varieret forskningsformidling. På det formmæssige niveau giver internettet ud over tekst mulighed for både lyd, billeder, video og interaktiv blog. Og på det indholdsmæssige plan betyder selve hjemmesidens natur at den besøgende kan sammensætte sin egen unikke oplevelse hver gang han eller hun besøger hjemmesiden. Det giver en meget anderledes oplevelse end at læse en bog eller artikel fra ende til anden.

Der er naturligvis en meget stor mængde tekst på hjemmesiden, ganske som vi kender det fra forskningsformidlende bøger. Fordelen ved den interaktive tekst er imidlertid at man via links kan klikke sig rundt på kryds og tværs og læse mere om det emne man netop er i gang med, andre steder på hjemmesiden.

Ud over tekst indeholder siden også lydprøver fra dialekttalende fra hele Danmark. Her har man blandt andet mulighed for at høre et par minutter bornholmsk, vestmønsk eller sallingmål. Dialektlydprøverne stammer fra det store arkiv på Afdeling for Dialektforskning på Københavns Universitet. Det er også muligt at se små videofilm på hjemmesiden. Her fortæller dialektforskere eksempelvis om sprogholdninger og viser Ømålsordbogens store seddelsamling.

Derudover har vi to mere interaktive elementer på hjemmesiden: en weblog, hvor brugerne har mulighed for at kommentere hjemmesidens indhold og i øvrigt give deres mening om dialekter og sproglig variation til kende. Og menupunktet "Fortæl", som indeholder almindelige sprogbrugeres fortællinger om deres egne erfaringer med at tale dialekt eller andre sproglige variationer. Formålet med begge disse brugerinddragende aktiviteter er at lade de mange sprogbrugere få plads på hjemmesiden. At lade dem komme til orde i diskussionen og at lade dem fortælle deres egen personlige beretning om eget eller andres sprog. Begge dele er med til at gøre både sprogbrugere og sprogforskere meget klogere på sprog i brug og meninger om sprog i brug.

I luften

Dialekt.dk blev offentliggjort den 11. december 2006, og i december måned havde hjemmesiden godt 4000 besøgende. Samtidig modtog vi mange positive tilkendegivelser på hjemmesiden - både fra almindelige mennesker og folk på mange niveauer i uddannelsessystemet.

Der har altså været en stor interesse for en hjemmeside som behandler emner som dialekt og sproglig variation. Og der er tilsyneladende brug for dialekt.dk - så mennesker uden for universitetet får del i den viden som findes i forskningsverdenen om dialekter og sproglig variation i Danmark.

Vores fremtidige mål for dialekt.dk er at hjemmesiden skal være det sted danskerne naturligt går hen når de har brug for at få viden om dialekter og anden sproglig variation. Når de får brug for at læse om de nyeste forskningsresultater inden for sprogområdet, at debattere dialekter eller at få fat i en dialekt ekspert - enten til udtalelse i medierne eller til foredrag i foreninger.

Gitte Gravengaard (f. 1973) er ph.d.-stipendiat ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Pia Quist (f. 1971) er adjunkt ved Nordisk Forskningsinstitut, Afdeling for Dialektforskning, Københavns Universitet.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Passer du på at holde tungen lige i munden?

Af *Anne Kjærgaard*

Hedder det *vi passer på med ikke at spise fisk?* Eller bør man snarere udelade negationen og sige og skrive *vi passer på med at spise fisk?* Og hvordan forholder det sig med de to beslægtede udtryk *at passe på (ikke) at + infinitiv* og *være påpasselig med (ikke) at + infinitiv*, som fx i *vi passer på (ikke) at spise fisk* og *vi er påpasselige med (ikke) at spise fisk?* I denne artikel vil jeg besvare følgende to spørgsmål:

1. Gør negationen, dvs. ikke, en betydningsmæssig forskel i de tre udtryk?

2. Hvad er det i så fald for en forskel?

Spørgsmålene besvares med udgangspunkt i Den Danske Ordbog (2003-2005) og søgninger i den danske avisdatabase InfoMedia og på Google [1]. Om end de to spørgsmål virker ganske tilforladelige, er svarene ikke helt enkle. Jeg behandler derfor kun de *usammensatte præsensformer* der følges af en infinitiv, og beskæftiger mig kun med sætninger hvor den eventuelle negation befinder sig efter subjekt og verbedet og *før* infinitiven. Det er således langt fra sikkert at mine konklusioner holder for andre former af udtrykkene. Med disse indskrænkninger kan svarene på de to spørgsmål opsummeres som følger:

1. Ja, negationen gør en betydningsmæssig forskel i de tre udtryk.
2. Forskellen består for to af udtrykkenes vedkommende (passer på med + infinitiv og er påpasselig med + infinitiv) i at udtrykkene gøres entydige vha. negationen. Uden negation kan udtrykkene både betyde noget i retning af 'sørge for' og 'forsøge at undgå'. Med negation betyder udtrykkene entydigt 'forsøge at undgå'. Hvad angår udtrykket passer på + infinitiv, gælder det at formen uden negation entydigt betyder 'sørge for', mens passer på ikke + infinitiv betyder 'forsøge at undgå'.

I det følgende gennemgås de tre udtryk enkeltvis.

Passer på med (ikke) at + infinitiv

For at undersøge hvilken forskel negationen gør, vil jeg tage udgangspunkt i hvad udtrykket betyder når der ikke forekommer en efterfølgende negation. *Passe på med* har to meget forskellige betydninger. Det kan for det første betyde 'være forsigtig og opmærksom for at prøve at undgå noget farligt, risikabelt e.l.', men kan også betyde 'være omhyggelig eller påpasselig med; sørge for' (Den Danske Ordbog, bd. 4, 2005). Disse to betydninger forekommer i de følgende citater fra InfoMedia og Google:

Det er dejligt, at det går godt, men jeg har før set, at man kan blive skadet eller syg, så jeg *passer på med* at skrue forventningerne for højt op (Fyens Stiftstidende 22.5.2005, min fremhævelse).

Vore vikarbudgetter kan kun holdes, hvis vi *passer på med* at bruge ressourcerne, der hvor de er mest tiltrængte (http://www.hillerod.dk/upload/velkomstfolder,_sep._2005.pdf, hentet 31.7.2006, min fremhævelse).

I det første citat betyder *passer på med* noget i retning af 'forsøge at undgå', og i det andet citat betyder udtrykket 'sørge for'. Den ikkebenægtede form kan altså have to forskellige betydninger, og spørgsmålet er så hvad der sker hvis der forekommer en negation i forbindelse med udtrykket:

Der er ingen begrænsninger, og de må låne tingene lige så længe, de har brug for det. Men det er et personalegode, som vi *passer på med ikke* at overdrive, fastslår områdechef Erik Tornøe ... (Fyens Stiftstidende 27.5.2006, min fremhævelse).

Jeg mener det er vigtigt at man *passer på med ikke* at opfatte intelligens og boglighed som det samme. Det er så vigtigt, synes jeg, at man behandler

eleverne som hele mennesker (Frederiksborg Amts Avis 20.10.2005, min fremhævelse).

I begge citater er betydningen af *passer på med ikke* 'forsøger at undgå'. Når *ikke* medtages, synes betydningen således altid at være 'forsøger at undgå'.

Konklusionen er dermed at det gør en forskel om negationen forekommer eller ej. Når der ikke forekommer en negation, er udtrykket dobbelttydigt, dvs. det kan både betyde 'sørge for' og 'forsøge at undgå'. Når negationen forekommer, betyder udtrykket udelukkende 'forsøge at undgå', og negationen gør således udtrykket entydigt.

Er påpasselig med (ikke) + infinitiv

Hvordan forholder det sig så med udtrykket er *påpasselig med + infinitiv*, som fx i *vi er påpasselige med (ikke) at spise fisk?*

Ifølge Den Danske Ordbog (bd. 4, 2005) betyder *påpasselig* 'omhyggelig og samvittighedsfuld; forsigtig og utilbøjelig til at tage chancer'. Betydningsmæssigt minder *at være påpasselig med* altså om *at passe på med* der som tidligere nævnt både rummer betydningerne 'at være omhyggelig med' og 'være forsigtig og opmærksom for at prøve at undgå noget farligt, risikabelt e.l.'.

Som man kan forvente ud fra Den Danske Ordbogs oplysninger, viser en søgning i InfoMedia at begge betydninger forekommer når udtrykket ikke følges af en negation:

Efter 'badet' går kosmetologelev Jeanette i gang med slibemaskinen. Hun forklarer præcist, hvad der skal foregå og er hele tiden *påpasselig med* at spørge, om det kildrer eller gør ondt (Politiken 23.4.2006, min fremhævelse).

Landstræner Jose Pekerman om Argentinas nye Maradona, teenageren Lionel Messi, som han er *påpasselig med* at kaste for løverne, den argentinske presse og tilhængerne. »Hvis noget går galt, vil kun én person blive påvirket af det. Det er Messi (Jyllands-Posten 15.6.2006, min fremhævelse).

I det første af de to citater er kosmetologeleven omhyggelig med at gøre noget, nemlig spørge om det kildrer eller gør ondt på kunden. I det andet citat er træneren derimod forsigtig med og utilbøjelig til at gøre noget, nemlig at kaste den unge fodboldspiller for løverne. Spørgsmålet er så hvilken betydningsmæssig forskel det gør hvis man knytter en negation til udtrykket:

Helge Sander mener, at han er meget *påpasselig med ikke* at overtræde Foghs reklameforbud. »Jeg siger altid nej til direkte reklame. Det gør alle ministre (B.T. 28.2.2006, min fremhævelse).

Det kan ses på banen i Lyngby, hvor træningsmakker Frederik Løchte Nielsen har sit at se til. Carlsen hamrer hvert eneste slag af sted samtidig med, at han er *påpasselig med ikke* at overbelaste foden (Berlingske Tidende 17.1.2005, min fremhævelse).

I begge citaterne gælder det at nogen lader være med, er tilbageholdende med eller

undgår at gøre noget. Negationen har altså den effekt at der entydigt er tale om betydningen 'forsigtig og utilbøjelig til'. Som det også gjaldt *passer på med + infinitiv*, bliver udtrykket altså entydigt i kraft af negationen.

Konklusionen er således at når der *ikke* forekommer en negation, er udtrykket principielt dobbelttydigt, dvs. det kan både betyde 'forsigtig og utilbøjelig til' og 'omhyggelig og samvittighedsfuld'. Når negationen optræder, er betydningen - i lighed med *passer på med + infinitiv* - derimod altid 'forsigtig og utilbøjelig til'.

Passer på (ikke) at + infinitiv

Det sidste udtryk der skal behandles, er *passer på (ikke) at + infinitiv*, som fx i *vi passer på (ikke) at spise fisk*. Hvilken forskel gør negationen i denne sammenhæng? Udtrykket minder meget om *passer på med + infinitiv*, men som det vil fremgå af det følgende, spiller negationen en noget anden rolle end i forbindelse med de to andre udtryk.

Som i de foregående afsnit vil jeg tage udgangspunkt i udtrykket når det ikke følges af en negation. Søgeresultaterne fra InfoMedia resulterede kun i tre eksempler på konstruktionen og blev derfor suppleret med søgninger på Google der resulterede i cirka 100 hits (mange af hittene optrådte dog flere gange, og der var således ikke tale om 100 forskellige hits). Med udgangspunkt i disse søgninger viser det sig at *passer på + infinitiv* kun har én betydning, nemlig 'sørge for':

Men de tager det med et smil, når de går med hinanden under armen, forsøger at forestille sig det nye liv og *passer på* at sætte fødderne rigtigt i skråningens bløde sand (Dagbladet Holstebro-Struer 4.5.2005, min fremhævelse).

Udtrykket står således i modsætning til de to tidligere behandlede udtryk fordi *passer på + infinitiv* ikke er dobbelttydigt.

Eftersom udtrykket er entydigt, giver det sig selv at negationen i denne forbindelse ikke kan tjene til at gøre udtrykket entydigt. Spørgsmålet er hvilken rolle negationen så spiller:

Rockguitaren har fast plads i hans kontor, men at iværksætteren *passer på ikke* at arbejde sig ihjel fremgår af, at han, når vejret er passende, sejler på arbejde (Berlingske Tidende 19.12.2005, min fremhævelse).

Som det fremgår af citatet, der er et af de 24 eksempler på konstruktionen i InfoMedia, betyder *passer på ikke + infinitiv* 'forsøge at undgå'.

Med udgangspunkt i de undersøgte eksempler er konklusionen altså at *passer på + infinitiv* betyder 'sørge for', mens *passer på ikke + infinitiv* betyder 'forsøge at undgå'. Om *ikke* optræder eller ej, gør således en betydningsmæssig forskel, men negationen tjener - som det er tilfældet ved de andre udtryk - *ikke* til at gøre udtrykkets betydning entydig.

Hvordan kan det lade sig gøre?

Der er blevet udpeget to potentielle tvetydigheder: *Jeg passer på med at spise fisk* og *jeg er påpasselig med at spise fisk* kan både betyde at man prøver at undgå, eller i hvert fald er forsigtig med, at spise fisk, og at man sørger for, er omhyggelig med, at spise fisk.

Man kan undre sig over at sådanne tvetydigheder ikke konstant giver anledning til misforståelser. I de lidt under 60 eksempler på de tvetydige konstruktioner jeg har undersøgt i forbindelse med denne artikel, har jeg da til tider studset lidt over hvad meningen egentligt er. De foregående citater viser imidlertid at udtrykkene som regel ikke giver anledning til misforståelser, og følgende citat giver et klart fingerpeg om hvordan det kan være:

I Uganda er det ifølge forfatningen så ulovligt at være homoseksuel, at man kan komme i fængsel for det. 22-årige Joshua Mugisha er derfor yderst *påpasselig med* at vise, at han faktisk er homoseksuel (Kristeligt Dagblad 19.6.2006, min fremhævelse).

Det giver sig selv at Joshua Mugisha næppe er 'omhyggelig og samvittighedsfuld' med at give udtryk for sin seksuelle orientering, men at han tværtimod er 'forsigtig og opmærksom for at prøve at undgå noget farligt, risikabelt e.l.' - nemlig at vise at han er homoseksuel. Grunden til at det er oplagt, er naturligvis at læseren indledningsvis har fået at vide at man kan komme i fængsel for at være homoseksuel. I det perspektiv vil de færreste antage at den pågældende mand nærer noget ønske om at afsløre at han er tiltrukket af mænd. Pointen er altså at det i praksis fremgår af konteksten, den sammenhæng udtrykket står i, hvordan det skal forstås.

Konklusion

De to centrale spørgsmål i artiklen har været om negationen spiller en betydningsmæssig rolle i de behandlede udtryk - og i givet fald hvilken.

Som det er fremgået, gælder det for *passer på med (ikke) + infinitiv* og *er påpasselig med (ikke) + infinitiv* at den ikkebenægtede form har to betydninger. *Vi passer på med at spise fisk* og *vi er påpasselige med at spise fisk* kan således både betyde at man 'sørger for', og at man 'forsøger at undgå' at spise fisk. Når *ikke* medtages, bliver betydningen imidlertid entydig. Således kan *vi passer på med ikke at spise fisk* og *vi er påpasselige med ikke at spise fisk* kun betyde at man forsøger at undgå, eller i hvert fald er forsigtig med, at indtage fisk.

Hvad angår *passer på + infinitiv*, forholder det sig anderledes. Her har den ikkebenægtede form kun én betydning. *Vi passer på at spise fisk* betyder således entydigt at man sørger for at spise fisk. Negationen tjener derfor ikke til at gøre betydningen entydig, men spiller en mere traditionel rolle idet den simpelt hen negerer betydningen af 'sørger for'. Således betyder *vi passer på ikke at spise fisk* at man 'forsøger at undgå' eller 'sørger for ikke' at spise fisk.

Det er vigtigt at understrege at der ikke er noget forkert i hverken at undlade eller medtage negationer i tilfælde med potentiel tvetydighed - svaret på spørgsmålet om hvorvidt de skal medtages eller ej, afhænger af hvilken grundbetydning af udtrykkene man vil udtrykke. Det er også værd at bemærke at den principielle dobbeltydighed som regel ikke ser ud til at give anledning til misforståelser i den faktiske sprogbrug fordi man kan slutte fra sammenhængen hvad der menes.

---

[1] Søgningerne på udtrykkene *passer på med (ikke) + infinitiv* og *passer på (ikke) + infinitiv* er foretaget i InfoMedia i tekster fra 1.1.2005 til slutningen af maj 2006. Søgningerne på *være påpasselig med (ikke) + infinitiv* er foretaget i tekster fra 1.1.2005 til begyndelsen af juli 2006. Som det fremgår af artiklen, er nogle af søgningerne i InfoMedia blevet suppleret med søgninger på Google 31.7 og 8.8.2006.

Anne Kjærsgaard (f. 1977) er informationsmedarbejder i Dansk Sprognævn.

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Spørgsmål og svar

Fager/favr

Spørgsmål: På dansk har vi et lidt gammeldags ord fager som man tidligere brugte til at beskrive smukke landskaber og skønne ungmøer. Hvorfor skifter det stavemåde når det bruges i salmebogen, fx hos Ingemann "Nu titte til hinanden de favre blomster små", "Gennem de favre riger på jorden". Skyldes det digterens rent personlige måde at stave på?

Svar: Ordet *fager* er et gammelt nordisk ord. I de middelalderlige danske håndskrifter blev det bl.a. skrevet *faghær* og *faffuer*, begge skrivemåder signalerer en udtale med såkaldt blødt g eller med diftong. Det fremgår af Ordbog over det danske Sprog, bd. 4, 1922, at dette er den oprindelige form: "formen *fager* er i modsætning til *favr* en litterær form der trænger frem i det 19. århundrede, den har nu [dvs. 1922] et lidt højtideligere præg end *favr*". Endnu i Retskrivningsordbog, 1955, udgivet af Dansk Sprognævn, var både *fager* og *favr* officielle ordformer. Først med Retskrivningsordbogen, 1986, blev *fager* eneste officielle form.

I den første officielle danske retskrivningsordbog, Svend Grundtvig: Dansk Haandordbog, 1872, findes begge former, og i 2.-udgaven, der er fra 1880, er *fager* betegnet som "digterisk". Man må heraf slutte at *fager* allerede på dette tidspunkt har haft samme status som i 1922.

Ordet har i overensstemmelse med de to stavemåder to udtaler, en nyere tostavelsesudtale med blødt g, som vi fx kender fra Johannes V. Jensens *Hvor smiler fager den danske kyst*, 1925, og en ældre enstavelsesudtale med diftong. I Den Store Danske Udtaleordbog, 1991, findes den gamle udtale med udtaleangivelsen *fauer*, men den er betegnet som "især spøgende, sjældent". Hovedudtalen er angivet som *fajer*, altså i to stavelser og med en j-lignende konsonant. Denne udtale er en videreudvikling af udtalen med "blødt" g, den må i sin oprindelse betragtes som en skriftsprogsudtale. Ordet er efterhånden kun litterært, og den oprindelige udtale - og nu også stavning - er gået mere eller mindre tabt, hvad der bl.a. kan skyldes at man i dansk udtale ikke kan have ord der ender på *-gr* eller *-vr*. Her er det nødvendigt at indsætte en såkaldt støttevokal.. Men på Ingemanns tid har udtalen med diftong og den tilsvarende stavemåde *favr* utvivlsomt været den almindeligste.

Til indholdsfortegnelsen

Gladelig eller gladeligt

Spørgsmål: Kan det virkelig passe at der ikke skal *t* på *gladelig* i en sætning som *han deler gladelig ud af sin viden*?

Svar: Ja, i hvert fald hvis man skal følge den officielle retskrivning. Af Retskrivningsordbogen (3. udg., 2001) fremgår det således at *gladelig* er et adverbium (biord), og at det altid har samme form. Det er der ikke noget nyt i. Sådan er ordet blevet beskrevet lige siden den første officielle retskrivningsordbog udkom i 1872. Spørgsmålet er dog om der er grundlag for at fastholde at *gladelig* er ubøjeligt. I den faktiske sprogbrug kan man i hvert fald ofte støde på formen med *t*. En søgning i avisdatabasen InfoMedia i avisartikler fra årene 2004, 2005 og 2006 gav således 1280 eksempler på den ukorrekte form med *t*, mens der var 735 eksempler på *gladelig*. Den Danske Ordbog (bd. 2, 2004) skriver tilsvarende at *gladeligt* er en "uofficiel, men meget almindelig form".

Formen med *t* er dog ikke af ny dato. I Ordbog over det danske Sprog, bd. 6, 1924, gives der flere eksempler på brugen, fx *naar Verden vil Krig, velsigner Præsterne gladeligt selve Mordvaabnet* (Henrik Pontoppidan: Lille Rødhætte, 1900) og *Hvidbjørn kunde ikke svømme. Han saa at alle Dyr gladeligt travede videre i Vandet, men det laa ikke for hans Gangart* (Johannes V. Jensen: Bræen, 1908). Ordbogen giver også eksempler på *gladelig* brugt som adjektiv (tillægsord), men tilføjer at denne brug er sjælden.

I Retskrivningsordbogen er princippet at adverbialer dannet af adjektiver (fx *smukt* i *hun synger smukt* og *højt* i *du må ikke råbe så højt*) skal søges under de pågældende adjektiver (fx *smuk* og *høj*). Rene adverbier, dvs. ord der kun kan bruges som adverbier, er derimod opført som selvstændige opslagsord med ordklasseangivelsen *adv.* (adverbium). Rene adverbier er som hovedregel ubøjelige, men ved enkelte af dem er der dog valgfrihed mellem en form med *-t* og en form uden *-t*, fx *morderlig(t)* og *sødelig(t)*. Man kunne måske tilsvarende overveje at indføre *gladeligt* som sideform til *gladelig* i en kommende udgave af Retskrivningsordbogen.

JNJ

Til indholdsfortegnelsen

Snabelfløjte

Spørgsmål: Hvad kalder man de papirfløjter som man fx køber til nytår og blæser i så de folder sig ud som en snabel og giver en fløjtende lyd?

Svar: De kan kaldes rysler, og dette ord blev optaget i Retskrivningsordbogen, 1. udg., 1986, og har stået der siden. I øvrigt har det næppe nogensinde haft større udbredelse. Da vi i 1975 blev gjort opmærksom på at ordet var brugt i dansk (af butikskæden Irma),

konstaterede vi at det kun havde fundet vej til ganske få ordbøger: Det var optaget i Kjærulff Nielsen: Engelsk-dansk ordbog, 1964, som oversættelse af det engelske substantiv (navneord) *blowout*, hvor det også står i den seneste udg., 1999, med kommentaren "art legetøj til at puste ud", og i Vinterberg og Bodelsen: Dansk-Engelsk Ordbog, 1966, ligeledes i den seneste, 4. udg., 1998, hvor der står rysler 'spøg og skæmt-artikel' *blowout*. Men ordet har aldrig stået i dansk-danske betydningsordøger skønt det bruges den dag i dag.

Norsk Riksmålsordbok har derimod ordet med og oplyser at det svarer til tysk *rüssler*, *Rüssel*, der betyder 'snabel'. Ordet *ryssel* har som sagt stået i Retskrivningsordbogen siden 1. udgave, 1986. I Ordbog over det danske Sprog, bd. 17, der rummer bogstavet *r-*, finder man det ikke, men i ODS-Supplement står ordet *Ryssel* (bd. 6), og betydning 2 angives som 'legetøjsartikel i form af en aflang smal pose af tyndt, farvestrålende papir, holdt sammenrullet ved en indlagt fjeder og forsynet med et mundstykke som man kan blæse i for at få posen til at folde sig ud som en elefantsnabel; papirfløjte'. Det oplyses at ordet stammer fra tysk *rüssel*. Det første citat der bringes, stammer fra Politiken 1941, og det er nok forklaringen på at man ikke finder opslagsordet i ODS, hvis bind 17 er fra 1938/39.

VS

[Til indholdsfortegnelsen](#)

Flertal af *qivittoq*

Spørgsmål: Hvordan skriver man *qivittoq* i flertal? Er det *qivittoqger*, *qivittoq'er* eller *qivittokker*?

Svar: Det grønlandske ord *qivittoq* betyder fjeldgænger, dvs. en person der enten følte sig krænket eller skuffet og derfor valgte at leve en eneboertilværelse i fjeldhuler; forbindes med overnaturlige evner og hændelser (Den Store Danske Encyklopædi). Ordet har en meget fremmed stavemåde for danske ord idet det slutter på *q* (det er der ingen andre ord i Retskrivningsordbogen der gør). Ordet er desuden ikke særlig hyppigt i dansk, og Sprognævnet anbefaler at man bruger det som et citatord med den grønlandske stavemåde *qivittoq*. Flertalsformen bliver *qivittoqger*.

Der findes ikke en fast skrivemåde af ordet på dansk, der er uenighed om antallet af *t'er*, og slet ikke en etableret flertalsform. Dansk Fremmedordbog har *qivitoq* 'en fjeldgænger; selvmorder' fra grønlandsk *qivittoq*. Stavemåden med et *t* stammer fra tiden før den grønlandske retskrivningsreform i 1973, og det var sådan ordet blev stavet i filmtitlen på Erik Ballings filmsucces *Qivitoq* fra 1956. Den Store Danske Encyklopædi har staveformen *qivittoq* som svarer til den nuværende grønlandske retskrivning.

Der findes en lille håndfuld lignende grønlandske ord indlånt i dansk. Det drejer sig om *nunatak*, *tupilak*, *anorak* og *kajak*. Som det ses, ender alle disse på *-k* på dansk, men oprindeligt er der to af disse der på grønlandsk ender på *-k*, *nunatak* og *tupilak*, og to der ender på *-q*, *anorak* og *kajak*. Den gennemførte fordanskning af *q* til *k* taler for at hvis ordet *qivittoq* får en større udbredelse i dansk, skal den fordanskede skrivemåde af

qivittoq være kivitok.

IEM

[Til indholdsfortegnelsen](#)
